

Christine Van Everbroeck, *August Borms: zijn leven, zijn oorlogen, zijn dood. De biografie*, Antwerpen-Amsterdam, Meulenhoff-Manteau, 2005, 480 pp., ill., ISBN 90-8542-021-0.

"Cyriel, onze aanbeden Borms is een totaal onbruikbaar tuig in onze strijd waar het er om gaat beslissingen te treffen. (...) Borms is, ondanks alle luidruchtig vertoon van kracht, een zwakkeling." (pp. 290-291). Aldus Jan-Matthijs Brans in een brief aan Cyriel Rousseu. De twee levenslange medestanders, vrienden en bewonderaars van August Borms kwamen tot die vaststelling in 1925, toen Borms als enig overgebleven activist al zeven jaar in de cel zat en in die tijd was uitgegroeid tot een gepolariseerd politiek symbool. Voor het Vlaams-nationalisme en een deel van de Vlaamse opinie was hij de idealist die wegens zijn standvastige Vlaamsgezinde houding clementie werd geweigerd door een door Franstaligen en franskiljons gedomineerde Belgische staat. Voor het overgrote deel van de Franstalige opinie in België en het Belgische nationalisme was Borms de verzinnebeelding van het Vlaams-nationalistische 'verraad' tijdens de Eerste Wereldoorlog. De karikaturale tegenstelling werd voortdurend aangescherpt in een stroom van schotschriften en heldendichten, waarin Borms bovenmenselijke dimensies kreeg aangemeten. Er is in de Vlaamse beweging wellicht geen figuur waarover meer pamflettaire literatuur is verschenen.

Pas zestig jaar nadat een Belgisch vuurpeloton een einde maakte aan zijn leven, verscheen een betrouwbare biografie van de hand van Christine Van Everbroeck. De Brusselse historica, actief in het Legermuseum, promoveerde in 1998 met een onderzoek naar de

invloed van het activisme en de activisten op het tussenoerlogse Vlaams-nationalisme. Dit helaas ongepubliceerd gebleven proefschrift verleende haar de basis om het levensverhaal van Borms te schrijven. Dat bleek overigens geen sinecure, want ondanks de grote stapel geschriften, bleek verrassend weinig harde informatie beschikbaar. De biografieën van Jos Vinks en Robert Van Roosbroeck zijn hagiografisch en doorstaan de toets van de historische kritiek niet¹, terwijl ook vele korte biografische notities niet vrij zijn van legendevorming.² De auteur vond gegevens in meer dan twintig verschillende archiefinstellingen, waarbij heel wat fondsen voor het eerst werden onderzocht. Daarnaast beschikte zij over vele honderden persartikels, brochures en grijze literatuur. Zo kon zij de mens en de mythe Borms ontrafelen. Zij komt daarbij tot de vaststelling dat de mythe en de mens in hoge mate met elkaar vervlochten zijn geraakt, niet het minst omdat Borms zelf rotsvast in zijn eigen mythe geloofde. De man die voor de Eerste Wereldoorlog vanwege zijn redenaarstalenten en zijn onvermoeibare propagandistische activiteiten wel eens 'de klok van Vlaanderen' werd genoemd, leed aan een tunnelsyndroom waarbij hij ten slotte nog slechts over een onderwerp handelde, n.l. zichzelf als het ultieme offer voor de Vlaamse onafhankelijkheid. De diepgelovige Borms hanteerde bewust de christelijke symboliek van het lijden en de verlossing, en de Borms-propaganda exploiteerde dit thema volop. Maar Borms was geen man van woorden al-

1. J. Vinks, *Borms*, Antwerpen, 1974; *Borms. Een leven van liefde en trouw*, Brussel, 1951.

2. Enkele recentere biografische artikelen doorstaan wel de toets: L. Vandeweyer, *Borms, August*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, dl. 1, pp. 559-563; B. Rzoska, 'Borms leeft!' *August Borms (1878-1946)*, in: L. Boeva, C. Dutoit, M. Reynebeau, e.a., *Jef Van Extergem*, Brussel, 1998, pp. 30-67.

leen. Hij wilde zijn martelaarschap daadwerkelijk belijden. Vandaar dat hij in de jaren twintig elke mogelijkheid om ondervoorwaarden vervroegd vrij te komen resoluut van de hand wees, zoals hij ook weigerde genade te vragen toen hij na de Tweede Wereldoorlog opnieuw ter dood werd veroordeeld. Dat hij op een Goede Vrijdag werd geëxecuteerd, is een merkwaardig toeval dat menig hagiograaf aangreep om de Etterbeekse kazerne waar het vonnis werd uitgevoerd, tot het Golgotha van Vlaanderen uit te roepen.

De ontmythologiserende biografie die Van Everbroeck bezorgt, doet weinig afbreuk aan het feit dat Borms zich volledig heeft overgegeven aan zijn ideaal en met een merkwaardige fysieke moed de uiterste consequenties ervan heeft gedragen. De auteur besteedt veel aandacht aan de materiële omstandigheden waarin Borms en zijn gezin leefden. De anti-Bormspropaganda maakte hem immers tot de vaandrig van de 'zaktivisten', de collaborateurs tijdens de Eerste Wereldoorlog die om geldgewin en persoonlijke ambitie heulden met de Duitse bezetter. Dat het Borms zou te doen geweest zijn om geldgewin, is weinig waarschijnlijk. Maar de mythe die van de weersomstuit in het leven werd geroepen dat de Bormsen in bittere armoede leefden, is in flagrante tegenspraak met de eerder burgerlijke levensstijl die de familie erop nahield. Wel is het juist dat Cesarina – Rientje – Smet en haar zes kinderen zwarte sneeuw hebben gezien, toen hun man en vader tien jaar in de cel zat. De auteur brengt interessante nieuwe gegevens aan het licht over de talrijke comités en fondsen, die ontstonden om de familie te ondersteunen, vaak in onderlinge wedijver en conflict. Er ging geen Vlaams-nationalistische manifestatie voorbij of er werd een collecte gehouden. Zij slaagden erin de familie een woning te verschaffen in Merksem en Borms een bescheiden lijfrente. Dit gebeurde soms met een stuitend paternalisme. De kinderen Borms werden let-

terlijk gekleed door 'weldoeners'. Maar de vier zonen van Borms konden door de giften ook een hogere opleiding genieten. De auteur schrijft met veel medeleven over de kinderen en vooral over Cesarina Borms, die volgens haar meer dan August zelf de 'martelaarskroon' verdient (p. 155). Vreemd dat de auteur, die bewust op zoek gaat naar de vrouw achter het historische personage, haar systematisch met de naam van haar man benoemt. Haar persoonlijkheid blijkt moeilijk te doorgronden. Er zijn weinig geschriften van haar teruggevonden en de getuigenissen van haar naasten lopen sterk uiteen. Zeker is dat zij zoveel als mogelijk uit de schijnwerpers wenste te blijven waarin haar man zo graag stond. Maar even zeker is dat zij hem in al zijn activiteiten heeft gesteund en dat het gezin Borms door alle politieke peripetieën heen een hecht en warm nest was. August was weliswaar de vaak afwezige vader, maar hij genoot achting en genegenheid. De stijl die hem kenmerkte in het openbare leven, handhaafde hij thuis. Aan tafel droegen de mannen een vest en een das. Die plechtstatigheid combineerde Borms met een imago van totale onthechting. Hij beweerde niets te bezitten, omdat hij alles had geofferd aan zijn ideaal. Dat hij zich tijdens de Tweede Wereldoorlog als voorzitter van de Commissie tot uitvoering van de herstelverordening – de zogeheten 'Bormscommissie' – meer dan een miljoen frank uitkeerde als compensatie voor de schade die hij had geleden door zijn veroordeling als activist na de Eerste Wereldoorlog, kon dit beeld niet verstoren. Borms beweerde tijdens zijn proces dat hij alles had weggeschonken en het sekwester kon ook geen centime terugvinden. De auteur kan niet veel meer dan dit vaststellen en doet er verder geen uitspraken over. Bepaalde aspecten van de mythe blijken in de werkelijkheid gebetonneerd te zijn. Dat er tussen werkelijkheid en mythe nochtans een grote spanning bestond, blijkt al uit het bovenvermelde citaat. Borms' schrander-

ste medestanders begrepen al vroeg dat Borms niet het formaat had om een politiek leider te zijn. Hij ontbeerde daarvoor in hun ogen het vermogen tot politieke analyse. Het verhinderde de West-Vlaamse Vlaams Nationaal Verbond (VNV)-leider Jeroom Leuridan niet om tijdens de woelige parlementaire debatten naar aanleiding van een wetsvoorstel voor amnestie, Borms als de 'grote Duider' te aanroepen. De Vlaams-nationalistische leiders waren er het binnenskamers over alle onderlinge verdeeldheid nochtans over eens dat Borms waardeloos was als politiek strateeg. Dat leidt tot de vraag naar het belang van de actor in het historische proces. Had de geschiedenis anders gelopen mocht Borms het formaat hebben gehad van een groot politicus? In de mythevorming wordt Borms op een lijn geplaatst met grote leiders als Ghandi en Martin Luther King. De vraag die ermee samenhangt, is welke strategie Borms had kunnen volgen die een wending aan de geschiedenis zou gegeven hebben. Hij had zijn eclatante verkiezingsoverwinning in december 1928 toen hij in een tussentijdse verkiezing in Antwerpen met 83 000 tegen 44 000 stemmen de liberale gedoodverfde opvolger verpletterde, kunnen aanwenden om het democratische Vlaams-nationalisme een nieuw elan te geven. Het Vlaams-nationalistische kamp jubelde unisono over het feit dat de Antwerpse kiezer Borms had geplebisciteerd, maar de meerderheid van de leiders vergiste zich in de motieven van de kiezer. Die sprak niet zijn waardering uit voor het activisme en de Vlaams-nationalistische machtsgreep tegen de wil van de bevolking, maar zijn afkeuring voor het feit dat de Belgische overheid weigerde clementie te verlenen aan een symbool van Vlaamsgezindheid, terwijl diezelfde overheid de door brede lagen van de bevolking gedragen roep tot gelijkberechtiging van de Vlamingen niet wenste te horen. Men kan zich voorstellen dat een dynamisch en visionair leider, gewapend met het symbolische

kapitaal van tien jaar gevangenschap een elan had kunnen geven aan een democratisch Vlaams-nationalisme, met een politiek programma dat in de richting ging van wat Borms' gewezen activistische medestander Herman Vos met het 'Federaal Statuut' beoogde. Zou een dergelijke Borms de geschiedenis een wending hebben kunnen geven? Van Everbroeck waagt zich niet aan deze denkoefeningen. Zij houdt zich strikt aan wat zij in de bronnen heeft teruggevonden. Zij treedt ook eerder zelden expliciet in debat met wat andere historici over Borms en zijn rol in de geschiedenis hebben geschreven. Zo is er bijvoorbeeld de kwestie van het al of niet verrassende karakter van de Bormsverkiezing. Volgens de auteur was de enige die rotsvast in de overwinning geloofde, Borms zelf. Op dit punt bleek hij wel visionair, want voor vriend en vijand kwam de uitslag als een politieke donderslag, aldus de auteur (p. 226). Daarmee gaat zij in tegen Lode Wils die betoogt dat alleen de omvang van de overwinning een verrassing was.³ Herman Vos was erin geslaagd de steun te krijgen van vele Vlaamsgezinde katholieken en socialisten. De Antwerpse Frontpartij profileerde Borms als de kandidaat van alle Vlamingen die voor amnestie waren, de liberale tegenkandidaat werd symbool voor het franskiljonisme. De liberale propaganda drukte de kiezer op het hart dat een stem voor Borms, een stem tegen het Belgische vaderland was. Het mocht niet baten. De uitslag werd door de politieke klasse beschouwd als een signaal dat er fundamentele hervormingen noodzakelijk waren om de taalkwestie op te lossen.

Op 17 januari 1929 werd Borms zonder voorwaarden vrijgelaten. Hij begon aan een eideloze reeks huldigheden en aan een politiek

3. L. Wils, Bormsverkiezing en 'Compromis des Belges'. Het aandeel van regerings- en oppositiepartijen in de taalwetgeving tussen beide wereldoorlogen, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis (BTNG)*, jg. 4, 1973, nr. 3-4, p. 289.

parcours dat hem elke politieke relevantie ontnam. Samen met het gros van het Vlaams-nationalisme belandde hij enkele jaren later opnieuw in een collaboratie.

Christine Van Everbroeck is door haar eerdere werk goed geïnformeerd over de geschiedenis van het activisme en het Vlaams-nationalisme tijdens het interbellum. Maar in de oorlogsgeschiedenis en de naoorlogse geschiedenis is zij duidelijk veel minder goed thuis. Zo houdt zij onvoldoende rekening met het feit dat de DeVlag zich pas vanaf 1942 ontpopte als een Groot-Duitse mantelorganisatie van de SS. Het feit dat Borms propaganda voerde voor de DeVlag en weigerde toe te treden tot de VNV-leiding (door de auteur hardnekkig VNV-bestuur genoemd) hoeft niet te betekenen dat hij partij koos. Dat blijkt uit alle gegevens die zijzelf aanreikt. De auteur schrijft dat hij bijvoorbeeld in 1943 de eerste steen legde van het praalgraf van VNV-leider Staf De Clercq op de Kesterheideheuvel. Dochter Anita is als medewerkster van Zender Brussel, lid van het VNV. Zoon Lode is lid van de Dietse Militie-Zwarte Brigade (DM-ZB), de militie van het VNV. Van deze organisatie beweert zij dat het een *“recruteringsnest voor de SS-Vlaanderen”* was (p. 327). Dat scheidt verwarring, omdat met de SS-Vlaanderen normaliter wordt verwezen naar de Algemene of Germaanse SS-Vlaanderen. De auteur bedoelt wellicht het bij de Waffen-SS ingelijfde Vlaams Legioen. Ook de bewering dat Lode ontslag nam uit de DM-ZB, nadat die organisatie werd ingelijfd in de Duitse Wehrmacht, is onduidelijk. De DM-ZB werd nl. nooit in de Wehrmacht ingelijfd. Bedoelt de auteur misschien dat Lode lid was van de Vlaamse Wachtbrigade? Die organisatie werd inderdaad ingelijfd in de Luftwaffe. Veel onduidelijkheden dus. Maar het lijkt erop dat de gezinsleden van Borms eerder in VNV-kringen vertoefden. Dat geldt niet voor Borms' derde zoon Herman. Hij is 'beschermd lid' van de Algemene SS-Vlaan-

deren en 'Vertrouwensman' van de Sicherheitsdienst. Borms zelf liet zich gebruiken door de twee partijen in de collaboratie, maar toen na september 1944 het VNV de facto buitenspel stond, was er alleen nog de Landsleiding van de DeVlag waarvoor hij activiteiten kon ondernemen. Niet Borms was veranderd, wel het collaboratielandschap. Dat de auteur zich heel onzeker in dit landschap beweegt, blijkt uit een aantal andere onduidelijkheden en uitglijvers. Zo schrijft zij dat Borms einde 1942 in Graz het 'Vlaamse leger' ontmoet (p. 323). Bedoeld wordt de reserve-eenheid van het Vlaams Legioen, dat daar een tijdlang gevestigd was. Dat sommige Vlaams-nationalisten niets voor de collaboratie voelden, wordt gestaafd met de bewering dat leden van het Verdinaso zelfs in het verzet gingen. Het was evenwel precies de niet Vlaams-nationalistische vleugel van het Verdinaso waarvan een aantal leden tot het verzet toetraden. Ook in de behandeling van de naoorlogse periode gaat de auteur soms nogal kort door de bocht. De behandeling van de evolutie van de Bormsmythologie had meer aandacht verdiend. De auteur beperkt zich tot het citeren en aaneenschrijven van een aantal persknipsels, waarbij soms ook de referenties ontbreken. Zo zou de naoorlogse Vlaams-nationalistische politicus Maurits Coppieters een van zijn toespraken ooit hebben beëindigd met *“Heilige Borms, bid voor ons”* (p. 357), maar de lezer heeft er het raden naar waar en wanneer dit gebeurde. Over de laatste woorden die de terdoodveroordeelde zou hebben uitgesproken, noteert de auteur dat Borms volgens sommige bronnen 'de Vlaamse strijder De Keyter' navolgde die stierf met de kreet *“Leve Vlaanderen! Vuurt!”*. Het gaat hier vanzelfsprekend over Karel De Feyter, de algemeen secretaris van het Verbond der Oudstrijders, die op 25 september 1945 werd terechtgesteld.

Ik wil tot slot en bij wijze van uitzondering kritiek uiten op de vormgeving. De gotische

letters waarin de titel en alle tussentitels zijn
gezet, passen niet bij het rustige en genuan-
ceerde betoog van de auteur. Als het de be-
doeling was te refereren aan de collaboratie
van Borms met het nationaalsocialisme, dan
slaan de vormgevers de bal mis, want dit re-
gime verbood in 1941 het gebruik van deze
letter. [Bruno De Wever]
